

המחזאי מוטי לרנר: "התיאטרון שותף לשתיקה ולעובדה שאנחנו מתעלמים ממה שאנחנו עושים"

בתיאטרון הרפרטוארי מפחדים מהמחזות הפוליטיים של לרנר. הוא
לא מתכוון להפסיק להילחם על מקומם – ומעלה מחזה על משפט
אייכמן

מוטי לרנר. "הדחף שלי להבין את המציאות הפוליטית לא השתנה" צילום: אלה ברק

[טליה בנון צור](#)

19 במאי 2026

המחזאי מוטי לרנר היה בן 12 כשמשפט אייכמן נפתח, אבל הוא זוכר את אותו הרגע עד היום. "זו היתה טלטלה. הייתי מרותק, עקבתי אחרי המשפט בקפדנות", הוא אומר. "בכל יום בצהריים הייתי מאזין לדיווח על המשפט ברדיו. הייתי גוזר בכל בוקר מעיתון 'הארץ' את הדיווח על היום של אתמול

במשפט. אני חושב שבמהלך כל המשפט, חודשים, לא פיספסתי אפילו יום אחד. שמרתי את גזירי העיתונים עשרות שנים. אני מוכרח להודות שאחרי שהמשפט הסתיים, ולא רק כילד או כנער, היה לי קשה מאוד לעכל את האירועים שתוארו בו. הדחקתי אותם במשך שנים ולא רציתי לחזור אליהם".

מה גורם לילד בן 12 להיות כל כך מרותק למשפט אייכמן?

"עד היום אני לא ממש בטוח. אני חושב שהמפגש הזה עם הרוע היה בשבילי דבר נורא. רותקתי לרוע הזה כדי לנסות להבין אותו, איך בני אדם חיים בנוכחות של רוע כזה? איך הם מתמודדים איתו? זה היה מאוד מאיים".

"כשאיכמן אומר 'כמו כל אחד שמתבונן בי עכשיו', המשמעות היא 'אתם יכולים להיות בדיוק כמוני, אם תיגררו תישבעו אמונים למנהיג חסר מעצורים'. ראיתי כמה תגובות מאוד מזועזעות למונולוג הזה, שכמובן להן חתרתי"

מוטי לרנר

כעת, בחלוף 65 שנה, שוב מוצב תא זכוכית בבית העם בירושלים, שבו התקיים המשפט, אלא שהפעם על במה, במסגרת "משפט אייכמן", ההצגה. לרנר חוזר לפרשה שריתקה אותו – ואימה עליו – בילדותו. "עבורי המשפט הזה הוא הזדמנות לפענח את הרוע האנושי הזה, הרוע הנאצי אבל גם רוע בכלל. איך אנשים מאבדים את היכולת להבחין בין טוב לרע", הוא מסביר.

- פרסומת -

לרנר טווה את המחזה סביב קטעים הלקוחים מהמשפט, רבים מהם זכורים עד היום לציבור – ביניהם חלקים מהעדויות של אייכמן ושל שורדי שואה, בהם **צטניק** (שמגלם שלמה וישינסקי), ונאומיהם של התובע גדעון האוזנר (גיל פרנק) ושל הסנגור רוברט סרווציוס (מנשה נוי). ברקע הוא שתל גם את הלחצים מצד מערב גרמניה שהופעלו על ישראל סביב המשפט, וכן את מעורבותה במימון הכור בדימונה. דרך אייכמן והזמירות שסביבו לרנר מעלה את אותן דילמות מוסריות שניצתו כבר אז: האם מדובר במשפט הוגן או שמא במשפט ראווה, ועד כמה חובת הציות למנהיג יכולה לשמש ככתב הגנה?

כתבות קשורות

דמותו של אייכמן, שמגלם יגאל נאור, לא עוזבת את הבמה לרגע. הוא מוצב בתא הזכוכית, לבוש בחליפה, רק כיסא לצדו. בכל רגע הקהל רואה את תגובותיו להאשמות המוטחות בו – בין שמצד השופטים והאוזנר ובין שמפי השורדים. הוא כמעט אדיש לזוועות המתוארות בפניו, מצדיק את מעשיו בכך שציית לחוק ולפקודות הפיהרר. "אני אינני מפלצת, אני אדם רגיל, כמו כל אחד שמתבונן בי עכשיו", טוען אייכמן במונולוג הסיום שלו בהצגה, שדרכו

מבקש לרנר לאמץ את תזת "הבנאליות של הרוע" של הפילוסופית חנה ארנדט. "נולדתי בעיר קטנה, לא סיימתי את בית הספר התיכון כדי לעבוד, פוטרתי והפכתי מובטל. חבר מבית הספר הציע לי לעבוד כפקיד מינהלה באס-אס. כמה שנים לאחר מכן מוניתי לראש המחלקה לענייני יהודים. אני לא ממעיט בחומרת מעשי במהלך המלחמה, אבל התביעה לא הצליחה להצביע אפילו על יהודי אחד שרצחתי. אני מודה, נשבעתי אמונים למנהיג שלא היה ראוי לאמון. סגדתי לו כמו רבים, בעיוורון מוחלט. אם הוא היה נותן לי פקודה לשלוח למוות את שלושת בני – הייתי מבצע אותה".

לדברי לרנר, "כשהוא אומר 'כמו כל אחד שמתבונן בי עכשיו', המשמעות היא 'אתם יכולים להיות בדיוק כמוני, אם תיגררו חלילה אחרי מנהיג חסר מעצורים כמוני ותישבעו לו אמונים'. כבר ראיתי כמה תגובות מאוד מזועזעות למונולוג הזה, שכמובן להן חתרתי. אחרי אחת ההצגות ניגש אלי משהו ואמר לי: 'איך העזת? אני יודע מי זה אייכמן, אל תספר לי שהוא היה בן אדם רגיל, שלא הלך לבית הספר התיכון, היה מובטל והלך לעבוד כפקיד. האיש הזה הוא מפלצת נוראה'. הקהל רוצה לראות באייכמן מין מפלצת מיתית. עניתי לו שזו בדיוק המטרה שלשמה המונולוג הזה נכתב. כשכתבתי אותו לא הרגשתי את הטלטלה כמו שהרגשתי כשיגאל נאור ביצע אותו בחזרות. ואז הזדעזעתי, אפילו פחדתי קצת, אבל אני שלם עם זה. אני חושב שזה נכון לומר לצופה שמי שביצע את הזוועות הכי גדולות היו בסוף בני אדם. היו להם ילדים, הם לא היו מפלצות אבל עשו מעשים מפלצתיים. זה בדיוק מה שאנחנו צריכים לחקור: איך בני אדם רגילים עושים מעשים מפלצתיים? כי אם אתה חושב שכדי לעשות מעשים מפלצתיים אתה צריך מפלצות, לא תמצא דוגמאות".

הנחת יסוד כזו, שרק מפלצות מסוגלות לבצע מעשים מפלצתיים, מציבה ישר חומה בצורה בפני ביקורת עצמית. את החומה הזאת לרנר מבקש לנפץ. "אני מרגיש שכמעט 50 שנות הניסיון שלי כמחזאי נועדו לרגע הזה, שבו אוכל לכתוב את המחזה הזה כמו שצריך, כמו שנכון לכתוב אותו. זאת אומרת, כפענוח של הרוע בנקודת המבחן שלנו היום, אחרי שאנחנו התנסינו וממשיכים להתנסות ברוע, גם של אחרים שאנחנו סופגים וגם שלנו בעצמנו. זה לא נועד לבחון רק את הרוע שלנו, כי זה מרמז על איזושהי השוואה בין המעשים ואני חושב שזה לא נכון. ההשוואה היא בדרך אל הרוע, בשאלה איך מגיעים לשם".

"אני כל הזמן שומע תירוצים למה אי אפשר. אף אחד

לא מעז להגיד: 'זה מחזה פוליטי מדי'. אז אני שומע

ש'הדמות היא חד-ממדית'. אני חושב שאני מחזאי

מספיק מנוסה בשביל לדעת מתי הדמות היא חד-ממדית ומתי לא"

כשאתה מדבר על הרוע שלנו, אתה מתכוון למלחמה בשנתיים וחצי האחרונות?

"התחלתי לכתוב את המחזה עוד לפני כן ושיכתבתי אותו מעט לקראת העלייה לבמה, אבל כן – בכל מלחמה בא לידי ביטוי הרוע שלנו. גם של אויבינו. זה נוכח כל הזמן. אתמול, לדוגמה, ראיתי את הסרטון של הבחור הדתי שדוחף נזירה ברחוב ואז עוד חוזר אחר כך לבעוט בה. זה בדיוק סוג הרוע שגורם לך לשאול את עצמך: מה זה הדבר הזה? או ההשתוללות בשטחים. או שיגור טילים על אוכלוסייה אזרחית – מה מצדיק את המעשים האלה? ומצד שני, גם אנחנו עושים מעשים נוראים שאנחנו לא נותנים עליהם דין וחשבון. התיאטרון, כמובן, שותף לשתיקה הזו ולעובדה שאנחנו מתעלמים ממה שאנחנו עושים".

משפט אייכמן חוזר לכותרות לאחרונה בעקבות חוק העמדת מחבלי 7 באוקטובר לדין שעבר בכנסת. אתה חושב שיכול להתאפשר משפט צדק בישראל היום, בהקשר של מחבלי חמאס?

"אני רוצה להאמין שכן, אבל אני חושש שלא. אני חושש שהחברה הישראלית היום היא שוחרת נקמה, ואת מעשי הנקמה היא תנסה לבצע בכל הזדמנות אפשרית, כולל המלחמה הזו. מה שעשינו בעזה הוא בוודאי נקמה על 7 באוקטובר. אפשר לטעון שנקמה היא יצר אנושי, אבל אי אפשר לתת ליצר הזה לנהל את המדיניות שלנו. אנחנו יכולים להרגיש תאוות נקמה, אבל לא להתנהל מתוכה. גם מה שקרה באיראן, גם מה שקורה עכשיו בלבנון – למשל גירוש אזרחים לבנונים מבתיהם, זה פשע מלחמה מובהק. אנחנו חייבים לתת לעצמנו דין וחשבון על המעשים האלה. המאמץ שלי לכתוב עכשיו כולל גם את המאמץ לתת לעצמי דין וחשבון על מה שאנחנו עושים, מה קרה לנו מאז 7 באוקטובר, איזה מין חברה ובני אדם נעשינו".

אשמת התיאטראות

אחרי שעתיים וקצת של שיחה, לרנר עוצר לרגע את שצף הדיבור. "אני רוצה להגיד משהו על האומץ שבגיל, יש לזה משמעות. אני באמת מודע יותר ויותר לעובדה שאני יכול להרשות לעצמי להיות אמיץ", הוא אומר, משתהה לרגע ומתקן. "אולי לא להרשות לעצמי, אלא שאין לי ברירה אלא להיות אמיץ, אני לא יכול לוותר דווקא בגלל הגיל. אם אני לא אכתוב עכשיו באמת את מה שאני רוצה לכתוב, לא תהיה לי עוד הזדמנות. זה משהו שהגיל נותן. לכן אני לא יכול להתפשר ולוותר, אני חייב לכתוב עכשיו את הדבר הכי נכון לעכשיו".

לרנר, בן 76, מהמחזאים הבולטים והוותיקים בתיאטרון המקומי, כתב עשרות מחזות, סדרות וסרטים, שבהם הוא מרבה לחזור לפרשות היסטוריות שטילטלו את המדינה ולהאירן באור חדש. הוא עסק בדמויות כמו ישראל קסטנר (במחזה "קסטנר" ובסדרת דרמה תיעודית באותו השם מאוחר יותר בבימויו של אורי ברבש), ג'ונתן פולארד (המחזה "פולארד") ובפרשת קו 300 (בסדרה בבימוי ברבש גם כן); במחזה "חבלי משיח" הציב במרכז משפחת מתנחלים בגדה ערב חתימת הסכם שלום עם הרשות הפלסטינית שעתיד להוביל לפינויים; ב"דוחקי הקץ" שב אל טבח מערת המכפלה דרך דמותו של מחזאי מיוסר, דתל"ש, שבנו בוחר להתחפש לברוך גולדשטיין; ובהצגה "ההודאה" עסק בנרטיבים הישראלי והפלסטיני בנוגע לכיבוש הכפר טנטורה ב-1948 דרך מפגש בין משפחה ישראלית למשפחה ערבית. מחזותיו מוצגים גם בתיאטרון הרפרטוארי וגם העצמאי, אך עם השנים יצירותיו הפוליטיות יותר מצאו במה בפרינג'. בשנתיים וחצי שחלפו מאז 7 באוקטובר הוא כתב כמה מחזות שדווקא לא נודדים לפרשות היסטוריות רחוקות כדי לפענח את ההווה. אחד מהם נקרא "בגידה בימי מלחמה". "הוא עוסק בראש שב"כ לשעבר שבנו הטייס משתתף בהפצצות על עזה. ככל שהוא מודע לתוצאות הקטלניות של ההפצצות הוא מנסה לפעול לשינוי המדיניות", לרנר מספר. "בשלב מסוים הבן לא עומד בזה ומתאבד, והאבא מחליט לצאת למאבק – וכשאף אחד לא מוכן לשמוע אותו בארץ הוא מחליט ללכת לבית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג. המוסד עוצר אותו והוא מואשם בבגידה. אף אחד לא יעלה מחזה כזה, אין עם מי לדבר".

מה אומרים לך כשאתה מציע אותו לתיאטראות?

"אני כל הזמן שומע תירוצים למה אי אפשר. אף אחד לא מעז להגיד לי: 'תשמע, זה מחזה פוליטי מדי, אני לא יכול להעלות את זה'. אז אני שומע ש'הדמות היא חד-ממדית', דברים מהסוג הזה. אבל אני חושב שאני מחזאי מספיק מנוסה בשביל לדעת מתי הדמות היא חד-ממדית ומתי לא".

"אין לי ברירה אלא להיות אמיץ, אני לא יכול לוותר דווקא בגלל הגיל. אם אני לא אכתוב עכשיו באמת את מה שאני רוצה לכתוב, לא תהיה לי עוד הזדמנות. זה משהו שהגיל נותן"

מוטי לרנר

מחזה נוסף שכתב לאחרונה עוסק במרצה לספרות באוניברסיטה שמודחת מתפקידה לאחר ששינתה תוכן של קורס כדי להתייחס בעזרת "השוקעים והניצולים", ספרו של פרימו לוי, לפשעי המלחמה בעזה. "זה מחזה יותר 'רך' מאשר המחזה על הבגידה, אבל הוא עדיין נוגע בשאלה באיזו מידה אנחנו בכלל מסוגלים לבחון את עצמנו ולשאול את השאלות הקשות על מה שאנחנו עושים.

קיבלתי חוות דעת מתיאטרון שעצם ההשוואה שאני עושה באמצעות פרימו לוי בין פשעי הנאצים לפשעים שלנו היא לא מקובלת".

אתה מציע את המחזות האלו לתיאטראות רפרטואריים, או שאתה פונה מלכתחילה לפרינג'?

"אני פונה לתיאטראות רפרטואריים, ואני אילחם על זה, עד שבסופו של דבר תימצא הדרך. במצב שנוצר היום, ברור לי ששני המחזות האלה לא יעלו בתיאטרון רפרטוארי אבל אני עדיין מגיש אותם ומתווכח עליהם. אני מנסה לחשוב על מבנה הפקתי אחר, לנסות לגייס תורמים פרטיים למשל".

"משפט אייכמן" כבר עלה כהפקה פרטית. במקור המחזה היה אמור לעלות בהבימה בימיהם של נעם סמל כמנכ"ל ומשה קפטן כמנהל האמנותי, אך מאז חילופי ההנהלה במוסד והקורונה הרעיון נזנח. בשנה שעברה [עלה המחזה באופרה הלאומית של רומניה](#), כאופרה שהלחין גיל שוחט. ביוזמת סמל, המחזה עלה עכשיו בבימוי אילן רונן ובהפקת "תיאטרון הבירה" של איילת ריפס.

לרנר בחזרה הגנרלית ל"משפט אייכמן", נועם סמל ברקע משמאל. מהבימה, להפקה פרטית צילום: איתי רון

לכאורה, מפיק פרטי שנסמך על הכנסות ולא על מימון ציבורי אמור להעדיף הצגות קלות יותר למכירה, ולא הצגה היסטורית של כשעתיים. "אני מרגיש שבתיאטראות יש חשש מפני עמדת הקהל, שהצופים לא יבואו לראות הצגות כאלה", אומר לרנר. "זה חשש שאני מתקומם נגדו. אני אומר למנהלי התיאטראות בכל פגישה: 'אתם טועים לגמרי, ברגע שצופה יראה שאתם עושים הצגה על מה שנוגע בלב, הוא יבוא'".

אני חוששת שזה לא רק תירוץ של התיאטראות. הייתי לאחרונה בהצגה בתיאטרון לא גדול. קומדיה חכמה שנגעה במלחמה ובתהייה אם להישאר בארץ או לעזוב. זוג שישב לידי התלונן בקול: "מה זה? חשבתי שיהיה לנו קצת אסקפיזם". זו דוגמה נקודתית, אבל היא מייצגת עמדה רווחת בקהל.

"נכון. אני זוכר שהמחזה שלי 'קסטנר' עלה ב-1985. מחזה של שלוש שעות על סוגיה כואבת. כשהתחלנו חזרות יוסי ידין ששיחק בהצגה אמר לי: 'נו, כמה הצגות יהיו? 17 או 18?' בסוף זה רץ באולם הגדול של הקאמרי 300 פעם. זו היתה תקופה כזו שבה הקהל בא. אם אתה כותב בשביל הצופה משהו שהוא מבין שחשוב לו וגורלי בשבילו, הוא יבוא לראות את זה – כי הוא רוצה לדעת באיזה עולם הוא חי. הצופה מבקש להבין את המציאות שאנחנו חיים בה".

אבל המציאות, גם הפוליטית וגם בתיאטראות, השתנתה מאוד מאז שנות ה-80 שעליהן אתה מדבר.

"אני מסכים ומבין שהמציאות השתנתה. אבל אף על פי כן, דווקא מפני שהמציאות השתנתה – אנחנו חייבים לנסות ולהגיע לקהל. כשאומרים שהקהל רוצה לראות מחזות אסקפיסטיים, חלק מהתופעה הזו היא אשמת התיאטראות. הם לא מאתגרים מספיק את הצופים, ואז יוצרים להם הרגל ופתאום מתברר

שאנשים באים לתיאטרון רק כי הם רוצים לראות קומדיה או מחזה בידורי".
הוא מוסיף שזו הסיבה לכך שהפסיק לכתוב לטלוויזיה לפני יותר מעשור: "אין לי מקום שם. בנושאים שאני רוצה לעסוק בהם אין בכלל עניין".

"מנהלי התיאטראות משרתים את שר התרבות או את המצפון שלהם? כשאני נכנסתי לתיאטרון זה היה כי התיאטרון עסק במציאות, בפוליטיקה, בשאלות חברתיות באמת עמוקות, והיום לצערי אני כמעט לא רואה את זה"
מוטי לרנר

בסוף רוב התקציב של התיאטראות הגדולים היום נשען על הכנסות עצמיות, והמימון הציבורי, כמו שראינו בקדנציה הזו, תלוי ברוח שר התרבות.

"אני מבין את זה לגמרי, אבל אם זה ככה, אז מה מנהלי התיאטראות עושים פה? הם משרתים את השר או שהם משרתים את המצפון שלהם? איפה הם עומדים היום כבני אדם עם עמדה פוליטית, עם עמדה מוסרית, עם התייחסות למציאות שאנחנו חיים בה? כשאני נכנסתי לתיאטרון זה היה כי התיאטרון עסק במציאות, בפוליטיקה, בשאלות חברתיות באמת עמוקות, והיום לצערי אני כמעט לא רואה את זה". הוא מותח ביקורת על [התיאטראות הגדולים שאינם מטפחים מחזאות כזאת](#) ואינם דואגים לדור הבא של המחזאים הפוליטיים: "הם לא נותנים לזה במה. אילו הם היו נותנים במה לכתיבה מהסוג הזה, היא היתה מתפתחת יותר".

לאורך השנים מחזותיו הוצגו גם ברחבי העולם. בהתחלה בעקבות הצלחתם בארץ, כמו "קסטנר" שהוצג בגרמניה, אך בהמשך כמה ממחזותיו הוצגו בחו"ל אבל לא בישראל, לדבריו בשל הממד הפוליטי שלהם; למשל, "רצח יצחק" – קברט במרכז שיקום לנפגעי והלומי קרב על האירועים שקדמו לרצח רבין – שהוצג בתיאטראות בגרמניה ובארצות הברית, אבל בארץ עלה רק בהפקה של החוג לתיאטרון באוניברסיטת תל אביב.

מאז תחילת המלחמה, אתה מרגיש את השפעת תנועת החרם על ישראל על הצגת מחזות שלך בחו"ל?

"בטח, החרם מקשה מאוד. כרגע המחזה היחיד שלי שעומד לעלות בחו"ל הוא 'על הסף' (המתרחש במקור על רקע מבצע 'צוק איתן', אבל לרנר שיכתב אותו לאחרונה בעקבות 7 באוקטובר, טב"צ), שיוצג בבוקרשט. חברים שלי בארצות הברית, מנהלי תיאטראות שעבדתי איתם שנים, אומרים לי בפירוש: 'אנחנו לא יכולים להעלות מחזה של מחזאי ישראלי, זה לא הזמן'. אחרי המלחמה עם איראן זה נעשה הרבה יותר גרוע, כי פתאום אנחנו הסיבה שאמריקה נגררה למלחמה הזו. אפילו הסוכנת שלי בארצות הברית אומרת לי: 'תשמע, היום שום תיאטרון לא יעלה מחזה שלך'. אתה נלחם ונלחם, אבל זה קשה מאוד".

גבולות הבדיון

מסלול החיים של לרנר לא היה אמור להוביל אותו כלל לתיאטרון. הוא נולד וגדל בזכרון יעקב ובגיל 18 החל ללמוד מתמטיקה באוניברסיטה העברית כעתודאי. לאחר שסיים את לימודיו לתואר ראשון, שירת כקצין בתותחנים. "השתחררתי ב-30 בספטמבר 1973. ב-4 באוקטובר נערכה מסיבת השחרור שלי בפיקוד דרום", הוא מספר. "נשארתי לישון באותו לילה במלון הקצינים והוא היה ריק. שאלתי אנשים שם למה, והם אמרו לי: 'תכף תפרוץ מלחמה, הקצינים עסוקים בהכנות'. אני זוכר את השמועות שהתרוצצו בפיקוד על זה שסגן סימן טוב בנימין, שהיה קצין מודיעין בפיקוד דרום, כל הזמן בא לפיקוד הבכיר ואמר: 'תהיה מלחמה', וזרקו אותו מכל המדרגות".

באפריל 1974 לרנר השתחרר לבסוף, והמשיך ללימודי התואר השני במתמטיקה באוניברסיטה העברית. "חזרתי מהמלחמה ללימודים בסערת נפש גדולה, עמוקה. היה לי נורא קשה ללמוד. בשנה הראשונה הייתי די בהלם מהמלחמה הזו. הייתי הולך להפגנות כמעט יום יום – גם מתוך פורקן וגם מתוך הזדהות עמוקה עם האנשים שביטאו את הקול שלי. לא הייתי אז איש תיאטרון בכלל, אבל היתה לי חברה שלמדה תיאטרון. נדהמתי מהדברים שהיא סיפרה בבית על הלימודים, כמה מרתקים השיעורים שלה. אז התחלתי ללכת לכמה שיעורים, ובהמשך כבר זנחתי את התואר במתמטיקה".

לרנר נסע ללמוד תיאטרון במסגרות שונות בבריטניה ובארצות הברית, שב לארץ – והתחיל לעבוד בתיאטרון החאן, שם שימש גם כעוזר במאי לאילן רונן, שעמו הוא עובד עד היום. ב-1980 כבר זכה בפרס כינור דוד על עיבודו ל"אגדת שלושה וארבעה" של ביאליק שהועלה בחאן. בתיאטרון זיהו את הפוטנציאל. "פרופ' גרשון שקד, שעמד אז בראש ועדת הרפרטואר, חשב שצריך לכתוב מחזה על קסטנר. לא הייתי מחזאי, אז בכלל לא היתה שאלה אם אני מיועד לכתוב או לא. התבקשתי לפנות ליהושע סובול, שהשיב שהוא לא יכול כי הוא בדיוק כותב את 'גטו'", לרנר נזכר. "השיחה הציתה בי עניין, חשבתי שאני מוכרח להבין מה בדיוק קרה שם, לא הכרתי את סיפור קסטנר. קראתי את הספר 'תיק פלילי 124' של שלום רוזנפלד על הפרשה והייתי המום. זה השפיע עלי עמוקות, פתאום הבנתי את הזוועות שלא הבנתי כילד. החאן לא יכלו להעלות בסוף את המחזה, אז פניתי לקאמרי, ומשם הכל התגלגל".

ההתמקדות בכתובת מחזות היסטוריים-פוליטיים היתה בחירה מודעת

מראש?

"אני לא חושב שזו היתה החלטה מודעת, אלא שהדחף שלי היה כזה. נגיד, במחזה הבא שכתבתי, 'חבלי משיח', הרגשתי שאני חייב להבין את התופעה של גוש אמונים – מה קורה שם במקום הנורא הזה? האמת היא שהדחף להבין את המציאות הפוליטית שאנחנו חיים בה לא השתנה. אני לא מרגיש משוחרר

משאלות של אחריות למציאות שאני חי בה היום, לכן אני עוסק בה. זו לא רק האחריות שלי כמחזאי, אלא גם כאזרח ששותף לה. לכן למשל אני הולך להפגנות כל הזמן, לאחרונה אפילו יותר מאשר בעבר. התשוקה לפענח את המציאות וגם להשפיע עליה בעזרת הפענוח היא בנפשי".

"ב'גברת הראשונה' ניסיתי להבין איך אישה נבונה עם הישגים לא קטנים בקריירה שלה כמו גולדה לא ראתה את הסימנים הברורים למלחמה. חשבתי שאם אני אבין את העיוורון שלה, אולי אבין את העיוורון שלנו היום"
כשאתה ניגש לכתיבת מחזה היסטורי, כמו "משפט אייכמן", אתה עורך תחקיר מראש?

"כן, בדרך כלל אני מתחיל מתחקיר. במקרה של אייכמן יש המון ספרות וגם את הפרוטוקולים של המשפט. הדחף שלי לכתיבה לא היה אירוע יחיד, אלא הצטברות של מחשבה של שנים על המשמעות של השואה לגבי הקיום שלנו כאן, וספציפית לגבי הרוע".

יצירותיו עוררו גם סערות ציבוריות בשל טשטוש הקווים שבין יצירה אמנותית למסמך היסטורי. אחת הבולטות שבהן היתה עתירת משפחתה של חנה סנש לבג"ץ ב-1994 לקראת שידור הסדרה "משפט קסטנר" בערוץ הראשון בטענה לפגיעה בשמה הטוב של סנש וברגשות הציבור, בהם שורדי שואה. המחלוקת עסקה בקטע בסדרה שבו קסטנר טוען כי סנש נשברה בחקירה אחר שחצתה את הגבול ההונגרי ונאלצה להסגיר את חבריה. לרנר הצדיק זאת בכך שהטענה עלתה בספר "השטן והנפש" מאת האנזי ויואל בראנד, והשינוי שעשה היה לשים אותה בפיו של קסטנר – לדבריו כדי לפתח את הדמויות. בפסק הדין, שהפך לפסיקה משמעותית בכל הנוגע לחופש ביטוי ויצירה, קבע בג"ץ שהחופש גובר על החשש לפגיעה בשם טוב ורגשות הציבור. אף על פי כן, בעקבות בקשה של השופט אהרן ברק החליט לבסוף מנכ"ל רשות השידור אז, מוטי קירשנבאום, להשמיט את הקטע הטעון.

בעקבות אותו פסק דין לרנר ניסח לעצמו קווים אתיים ביחס לגבולות הבדיון, שאותם שטח במאמר "המחזאי וההיסטוריון" שפירסם בכתב העת "תיאטרון" ב-2022. "כללי האתיקה הללו לא נועדו להצר את רגליהם של מחזאים הכותבים על פרשות היסטוריות, להיפך – להציע להם בסיס שיאפשר להם חופש רב בכתיבה, ולהבטיח ככל האפשר שמעשה הכתיבה יהיה איכותי, אבל גם מוסרי", כתב. בין הכללים לרנר גורס שהמחזאי חייב לברר את העובדות ההיסטוריות על כל גרסאותיהן; יכול לשנות את הדמויות למען המחזה בתנאי שאינו פוגע בתקפות ההיסטורית של הפרשה; ועליו להימנע מ"להתחשבן" עם הדמויות או לעשות מניפולציות בעובדות למען מטרה פוליטית.

את הגישה הזאת לרנר מיישם גם ב"משפט אייכמן": סיפור המסגרת ההיסטורי נאמן למקור, אך הוא נטל חירות אמנותית בפיתוח הדמויות וכתיבת הדיאלוגים – למשל, אלה שמתנהלים בין האוזנר לטדי קולק, ששימש אז כשליחו של בן-גוריון, סביב המשפט. את אשתו של אייכמן, ורוניקה (שמגלמת מירב גרובר), לרנר מציב לכל אורך המחזה בדיאלוגים עם בעלה בתאו בכלא, אף שבמציאות היא הגיעה לארץ רק לקראת סוף המשפט. בהתחלה היא מאמינה בחפותו המלאה ומשתפת אותו בכך שילדיהם גאים בו "וגם החברים בבואנוס איירס" – אך אייכמן מציע לה שישקלו לשנות את שם המשפחה בעקבות הדברים שייחשפו במשפט. היא מסרבת בתוקף. ככל שהמשפט מתקדם היא מתחילה לחקור את בעלה, ולאט לאט מבינה אילו זוועות נעשו תחת אחריותו.

אשליה של השפעה

לרנר גר בתל אביב, הוא פרוד, אב לשלושה ילדים וסב לחמישה נכדים. החותם העמוק שמלחמת יום כיפור טבעה בו לא התבטא רק במעבר שלו לתיאטרון; לימים הוא היתרגם גם לגוף היצירה שלו. ב-2003 הוא כתב את התסריט לדרמת הטלוויזיה "שתיקת הצופרים" בבימויו של אורי ענבר, שעוסקת בשבועיים שלפני פרוץ המלחמה ובמחדל המודיעיני ומבוססת על ספרו של אורי בר-יוסף, "הצופה שנרדם". לקראת שנת היובל למלחמה הוא כתב את [המחזה "הגברת הראשונה"](#), המתמקד בראשת הממשלה גולדה מאיר על רקע המחאות נגדה ודיוני ועדת אגרנט. ההצגה, הפקה משותפת של הבימה ותיאטרון באר שבע, תוכננה לעלות כשבוע לאחר 7 באוקטובר, אך המלחמה הביאה לדחייה; היא החלה לרוץ בדצמבר 2023 וירדה לאחרונה, לאחר 110 הצגות. ההקשר האקטואלי שינה לחלוטין את הצורה שבה נתפשה. לא אחת הקהל באולם מחא כפיים בהתלהבות למשמע המפגינים על הבמה, בהם סרן מוטי אשכנזי, הדורשים ממאיר (שמשחקת לאורה ריבלין) ומהצמרת הצבאית לקבל אחריות על המחדל. "חשבתי שצריך לעלות עם ההצגה הזו מיד, אפילו לא תוך חודשיים. העלינו אותה ברגע שאפשר היה להביא קהל לאולמות", לרנר אומר. "אני חושב שחלק מהכוח של ההצגה נבע גם מההקשר שלה, אבל גם מהניסיון לספר לצופה הישראלי סיפור שהוא לא בהכרח יודע – על איך מצרים ניסתה להציע הסדרים שונים לפני המלחמה וממשלת ישראל דחתה את ההצעות האלה. הדרמה היא מכשיר חזק לפענוח המציאות. ניסיתי להבין איך אישה נבונה עם הישגים לא קטנים בקריירה שלה כמו גולדה נפלה בעיורון הזה והוא אטם אותה לגמרי, איך היא לא ראתה את הסימנים הברורים למלחמה. חשבתי שאם אני אבין את העיורון שלה, אולי אבין את העיורון שלנו היום".

עד כמה הפענוח שלך במחזה משפיע על הצופה? עד כמה בכלל התיאטרון באמת משפיע היום על הקהל? נדמה שהצגות כבר לא מעוררות שיח רחב כבעבר.

"אני מודע לעובדה שלמחזות שאני כותב אין השפעה, אבל בלי האשליה שהם עשויים להשפיע לא הייתי כותב. המנגנון הזה מכיל סתירה פנימית, כמובן, אבל היא דינמית. ברגעים מסוימים אני חושב על מחזה: 'זה חייב להשפיע, לא יכול להיות שמי שיראה את זה יישאר אדיש'. ברגעים אחרים אני חושב: 'מי שיראה את זה ילך לשתות קפה, ימשיך הביתה וילך לישון'. המטרה היא לשכנע את הצופה לקחת חלק בתהליך הפוליטי שאליז אני חותר. למשל בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני – העתיד שלנו כאן תלוי במידה רבה בפתרון שלו. באופן אידיאלי הייתי רוצה שהצופה שיוצא ממחזה כמו 'הגברת הראשונה' יגיד לעצמו: 'אני חייב לקחת חלק בתיקון הסכסוך כדי שאפשר יהיה לרפא את הפצע הזה'. אני לא יכול להגיד לו איך – אם שתי מדינות או מדינה אחת. אני כמובן אדבר על הכיבוש, וחשוב לי שיהיה ברור לצופה, גם הצופה שתומך בו, שהכיבוש הוא בלתי מוסרי בעליל. הוא צריך לשאול את עצמו איזה מין אדם הוא אם הוא תומך במעשה בלתי מוסרי בעליל".

אבל המחזות הפוליטיים יותר שלך, כמו "על הסף" או "ההודאה" לאחרונה, כבר לא עולים בתיאטראות הגדולים. הם מוצגים בתיאטראות שבהם סביר להניח שהצופה מסכים איתך.

"אני מבין את המערכת שאני חי בה ומבין שאני לא יכול לגעת בנושאים הפוליטיים שאני רוצה לגעת בהם באופן שירחיק את הצופה ויקשה עליו להתמודד עם מה שאני אומר. אז אני צריך לחפש את הצורה, גם הצורה התיאטרונית, שתאפשר לי להגיע לצופה שדעותיו שונות מדעותי".

"אני חושב שאני צריך קצת זמן כדי להתגבר על העמדות החד-משמעיות שיש לי כלפי נתניהו, כי מרגע שיש לי עמדה כל כך שיפוטית – אני לא יכול לכתוב אותו"

מוטי לרנר

כדוגמה למחזה שבו עשה זאת, לרנר מציין את "עוד חוזר הניגון" – מחזה על חייו של נתן אלתרמן שביסס על הביוגרפיה שכתב דן לאור ומאמרים מאת דן מירון. הוא עלה כהצגה מוזיקלית בהבימה בבימוי משה קפטן, שזכתה להצלחה והוצגה כ-140 פעמים. "דרך המהפך של אלתרמן לאיש ארץ ישראל השלמה, ניסיתי לשאול איך אדם מוסרי כמוהו תומך ברעיון הזה. אני חושב שהפורמט המוזיקלי של ההצגה הקל על הצופה בהעברת המסר. לא כתבתי את המחזה ככה, הבנתי שקפטן רוצה להגיע לקהל הרחב וכיבדתי את זה. לנושא הכיבוש הקדשתי סצינה אחת שבעיני היתה חזקה מאוד ובה אלתרמן עומד מול אשתו

ובתו שאומרות לו: 'אתה לא רואה מה קורה שם? איך אתה חי עם הכיבוש הזה?' ואין לו תשובה טובה לשאלה הזו. זה רגע שבו ברור גם לצופה שאין לו תשובה. אני מקווה שהוא הולך עם זה הביתה וזה מקנן בו".

עסקת בכמה ראשי ממשלה ודמויות היסטוריות במשך השנים. האם יום אחד יככב במחזה שלך גם ראש הממשלה בנימין נתניהו?

"יכול להיות. אני חושב שאני צריך קצת זמן כדי להתגבר על העמדות החד-משמעיות שיש לי כלפיו, כי מרגע שיש לי עמדה כל כך שיפוטית – אני לא יכול לכתוב אותו. לפני כמה שנים ניסיתי והתחלתי לכתוב מחזה עליו סביב הבחירות של 1996. חשבתי להתמקד בהן בעקבות הדרמה של הרגעים האחרונים בהכרעה מול שמעון פרס, ולנסות לגזור מתוך זה את הדפוסים העיקריים של הדרמה של חייו. הדפוס העיקרי אצלו, בעיני, הוא יוהרה לגבי תפקידו ההיסטורי. האיש מנהל את המדינה כמי שמרגיש שיש לו תפקיד היסטורי מרחיק לכת, ובגלל היוהרה הצ'רצ'יליאנית הזו שלו הוא מכשיל את עצמו על כל צעד ושעל. הוא נכשל בגללה בפרטים הכי קטנים, כמו השחיתויות שלו".

הרגשת שעל גולדה למשל אתה כן יכול לכתוב בלי שיפוטיות, אף שהיית חייל במלחמת יום כיפור והיית עד בעצמך למחדל?

"כן, כי עברו 50 שנה מאז, שאיפשרו לי לראות אותה קצת אחרת. עם ביבי אני לא מאמין שאצליח לחכות 50 שנה, אבל אני לא יודע. אני מחכה לרגע שבו זה יהיה אפשרי".